

بررسی میزان مشارکت مردم در بازسازی بافت فرسوده کلان شهرها مطالعه موردی: خیابان شاهداعی اله شیراز

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۶

کد مقاله: ۳۳۹۰۵

محمد رضا شهریاری^۱

چکیده

چینی‌جاهای فرسوده و قدیمی شهرهای کشور که در اغلب موارد هسته اولیه و اصلی آن شهرها را تشکیل می‌دهند، از یک طرف جزو میراث فرهنگی و تاریخی آن شهرها محسوب شده و حفظ، بهسازی کالبدی و توانمندسازی عملکردی آنها اجتناب‌ناپذیر می‌باشد و از طرف دیگر اغلب این چینی‌جاها با گذشت زمان و عدم توجه و نگهداری مناسب، دچار فرسودگی و اضمحلال کالبدی و عملکردی می‌گردند. شهر شیراز نیز همانند این شهرها از بافت کهن برخوردار است. یکی از محله‌های این شهر محله شاه داعی اله است که منطبق بر بافت قدیم و هسته اولیه شکل‌گیری شهر شیراز می‌باشد. این محله با مشکلاتی از قبیل نابسامان بودن عرض شبکه معابر، وجود شیب در پارهای از معابر، فرسودگی شدید بناهای مسکونی، همجواری با گورستان، دانه‌بندی قطعات کوچک و خیلی کوچک مواجه است. در این جهت، هدف از تحقیق حاضر مشارکت مردمی در ساماندهی بافت فرسوده محله شاهداعی اله بود که از روش توصیفی-تحلیلی استفاده گردید و نیز روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق، اسنادی و میدانی بوده است. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق حاضر نیز پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده و مطالعات میدانی بود. جامعه آماری این پژوهش کلیه شهروندان ساکن محله شاهداعی اله تعیین شد که با استفاده روش نمونه‌گیری کوکران ۱۵۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب گردید. نتایج نشان داد، مشارکت مردم و شهروندان در تسریع روند بهسازی بافت فرسوده محله شاهداعی اله تأثیرگذار است و ساماندهی معابر محله مورد مطالعه باعث ارتقاء کارکرد و نقش‌پذیری جدید آن می‌شود.

واژگان کلیدی: شیراز، بافت فرسوده، ساماندهی، مشارکت مردمی

۱- مقدمه

شهر امروز به‌عنوان یکی از عظیم‌ترین دستاوردهای فرهنگ و تمدن و یکی از فراگیرترین پدیده‌های اجتماعی عصر حاضر است. برحسب این گستردگی، هرکس به فراخور ظن و فن خود بدان می‌نگرد. نگرستن از وجه عدالت اجتماعی و توسعه آن، شاید یکی از نگرش‌های نادر و بنیادین محسوب شود. در این میان یکی از پدیده‌های بحث‌برانگیز، بحرانی و تاکنون وانهاده شهری، پدیده چینی‌جاهای فرسوده شهری است که پوزخندی آشکار به بحث عدالت اجتماعی است (عندلیب، ۱۳۸۹: ۲۵). در دهه‌های گذشته بسیاری از محلات کشور دچار آسیب‌های اجتماعی و فرسودگی محیطی گردیده است. مسئله فرسودگی محیطی محلات پدیده‌های فراگیرتر از استهلاک بنا، ساخت‌وساز بی‌کیفیت و عدم استحکام بنا، فرسودگی زیرساخت‌ها و فقدان خدمات و فضای سبز شده است (هادیان و دانشپور، ۱۳۸۷: ۱). در مسئله نوسازی چینی‌جاهای فرسوده شهری توجه به نقش مردم برای پیشبرد اهداف بسیار مهم است و مطلق کردن نقش مردم در شرایط کنونی به همان اندازه زیان‌آور است که آن‌ها را نادیده گیرند. بر اساس یک تعریف کلی مشارکت به معنای سهمی در چیزی یافتن و از آن سود بردن یا در گروهی شرکت جستن و بنابراین با آن همکاری داشتن است. به همین جهت باید بین مشارکت به‌عنوان حالت یا وضع (امر شرکت نمودن) و مشارکت به‌عنوان عمل و تعهد (عمل مشارکت) تمییز قائل شد. مشارکت در معنای اول از تعلق به گروهی خاص و داشتن سهمی در هستی آن خبر می‌دهد و در معنای دوم شرکت فعالانه در گروه را می‌رساند و به فعالیت اجتماعی انجام شده اشاره دارد (هادیان و دانشپور، ۱۳۸۷: ۱).

اهمیت توجه به احیا و بهسازی چینی‌جاهای فرسوده از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی قابل تعمق و بررسی است و یکی از مهم‌ترین فاکتورهای دستیابی به توسعه پایدار و رشد هوشمندانه است. تجربه نشان داده است که مدیریت چینی‌جاهای فرسوده تنها در نوسازی فیزیکی و کالبدی آن خلاصه نمی‌شود و اگر جنبه‌های اجتماعی - اقتصادی ساکنین این‌گونه چینی‌جاها نادیده گرفته شود، قطعاً نتایج ناگواری به دست خواهد آمد. بنابراین برنامه‌ریزی در چینی‌جاهای فرسوده شهری به دلیل محیط شکل یافته آن‌ها در طول تاریخ، با برنامه‌ریزی بر اراضی خالی از انسان و فضای اشغال نشده متفاوت می‌باشد و توجه به همین نکته، برنامه‌ریزی در چینی‌جاهای فرسوده شهری را مشکل نموده است. بر همین اساس، مهم‌ترین مسئله در برنامه‌ریزی این قسمت از شهرها، توجه به عامل انسانی و میزان مشارکت آن‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی می‌باشد (رهنما، ۱۳۸۸: ۱۳-۱۲).

محله شاهداعی الهه منطبق بر بافت قدیم و هسته اولیه شکل‌گیری شهر شیراز می‌باشد. این محله در مرکز شهر شیراز واقع شده که از شمال به خیابان الزهرا و از غرب به گورستان، از جنوب به بلوار ارتش و از شرق به بلوار مدرس ختم می‌گردد. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، ۱۷۹۸۱۲ نفر جمعیت دارد و جزء محلات منطقه ۲ شهر شیراز محسوب می‌شود. این محله به لحاظ بسیاری از شاخص‌های مورد ارزیابی با محدودیتهای قابل توجهی مواجه است. با توجه به مشکلاتی مثل نامناسب بودن عرض شبکه معابر، دانه‌بندی و قطعات کوچک و خیلی کوچک، عدم وجود اراضی بایر مناسب برای توسعه، همجواری با گورستان، وجود شیب در پارهای از معابر، وجود اقشار کم درآمد و فقیر، سطح پایین سواد وجود سایر مشکلات اجتماعی-فرهنگی در این ناحیه از جمله مواردی است که ضرورت مطالعه و شناخت وضعیت اجتماعی، اقتصادی کالبدی این محله را الزامی می‌سازد تا از این طریق و با ارایه راهکارها و پیشنهادهای اصولی به ساماندهی این ناحیه اقدام گردد.

۲- مروری بر ادبیات تحقیق

۲-۱- پیشینه تحقیق

حال (۱۹۹۵) توجه به حرکت انسان در فضاهای شهری و شرایط زیستی ساکنان با مشارکت شهروندان، انجام بهسازی و نوسازی بر اساس بافت ارگانیک و سلسله مراتب عملکردی شهر قدیم و انطباق مکان و زمان در مجموعه‌های شهری با حضور مطالعات برنامه ریزی شهری در بهسازی و نوسازی شهر تأکید می‌ورزند. مایکل میدلتون (۱۹۸۷) در اثری با عنوان نوسازی شهری در آمریکا، مشارکت مردمی در طراحی و اجرای پروژه‌ها، توسعه و رونق گردشگری و جذب جهانگرد از سراسر دنیا، حفظ مجموعه‌های تاریخی چینی‌جاهای قدیمی، اهمیت درک پیوستگی و تداوم زمانی برنامه‌ها در امر نوسازی و بهسازی چینی‌جاهای شهری را ذکر کرده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۴). شمعی (۱۳۸۰) در گزارشی با عنوان اثرات توسعه فیزیکی شهر یزد بر بافت قدیم و راهکارهای ساماندهی و احیای آن را ارائه کرده است. هدف از این تحقیق بررسی و تحلیل اثرات توسعه فیزیکی ناموزون یا نامتعادل شهر یزد بر بافت قدیم و ارائه راهکارهای مناسب در راستای توسعه تعادل شهری است. رهنمایی و شاه‌حسینی (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان فرآیند برنامه‌ریزی شهری در ایران، انواع طرح‌های توسعه را مورد ارزیابی قرار داده و ماهیت طرح‌های بهسازی بافت قدیم را دوگانه میدانند. این دوگانگی ناشی از تداخل وظایف شهرداری در سازمان میراث فرهنگی است. فلامکی (۱۳۸۴) جهت بازسازی شهرهای تاریخی روشهایی چون طرح‌های بهداشتی و فنی، طرح‌های تزئینی و مرمت فضاهای محدود و طرح جامع مرمت شهری را ارایه می‌نماید.

جیبی و همکاران (۱۳۸۶) استفاده از طرح‌های راهبردی-ساختاری با زیر مجموعه‌ای از طرح‌های موضوعی-موضوعی را پیشنهاد میکنند. موقعیت این طرح‌های انعطاف‌پذیر، مستلزم مدیریت یکپارچه شهری است که مدیریت غیر پاسخگویی جزیره‌ای را به چالش میکشد. رضایی (۱۳۸۷) به بررسی مواضع فرهنگی- اجتماعی نوسازی مشارکتی در محله اتابک تهران پرداخته و با استفاده از روش مشاعده مشارکتی نشان داده است با در نظرنگرفتن سبک زندگی اهالی و تصمیمگیری از بالا چطور باعث بروز مشکلاتی در روند پروژه نوسازی شده است. عندلیب (۱۳۸۹) در اثری با عنوان اصول نوسازی شهری^۱ رویکردی نو به بافت فرسوده، به بررسی نظریه‌ها و شخصیتها و تجربه‌های نوسازی از گذشته تا به امروز در سطح جهان و بررسی تجارب علمی در ایران میپردازد. هدف از اینکه کتاب تلاشی برای انجام حرکتی نو و گامی به جلو، در جهت نوسازی و کمک به توسعه علمی و تولید دانش.

۲-۲- مبانی نظری تحقیق

نظریات توسعه کالبدی و احیاء و نوسازی چینی‌جاهای کهن و قدیمی غالباً در ۱۵۰ سال اخیر از طرف محققان بنامی همچون اوژن ویوله لودوک (۱۸۷۹-۱۸۱۴)، جان راسکین (۱۹۰۰-۱۸۱۸)، کامیلوبوییتو (۱۹۱۴-۱۸۳۶)، کامیلو سیته (۱۹۰۳-۱۸۴۳) و غیره ارائه شده است. پیشینه توجه به چینی‌جاهای موجود شهری به طور عام و چینی‌جاهای تاریخی به طور خاص به حدود نیمقرن پیش بازمی‌گردد. توجه به بافت تاریخی شهرها در سطح جهان، طی دهه‌های اخیر شکلهای گوناگونی را به خود گرفته است. ظهور و پیدایش علوم مرتبط با شهرسازی و برنامه‌ریزی نیز باعث گسترش و نشر افکار و تئوریهای مختلفی در باب شهر و توسعه کالبدی شهر گردیده است. کامیلوبوییتو معتقد بود با جریان توسعه شهر باید روح و حیات اجتماعی و اقتصادی به بناهای تاریخی داده شود و چینی‌جاهای تاریخی مرزهای زمان را پشت سر گذارد و همیشه نقش و کارکرد فعالی در زندگی مدام به عهده داشته باشد (شماعی، ۱۳۸۰: ۴۵).

لوکابلترامی معتقد بود شهرها در طول زمان رشد و توسعه مییابند و بخشهای هسته اولیه آنها به‌عنوان چینی‌جاهای قدیمی مورد بیتوجهی و بیمهری قرار میگیرند، لذا باید در روند توسعه فیزیکی شهر جهت ساماندهی و احیاء چینی‌جاهای قدیمی به تاریخنگاری بنا پرداخته شود و متناسب با تاریخ و با استناد به مدارک موجود فرم قسمتهای از دست رفته موجود را بازسازی کرد (فلامکی، ۱۳۸۴: ۱۶). کامیلوسیت در کتاب «هنر ساختن شهرها» برداشتی کاملاً زیباشناسانه از شهرهای قرون وسطی و رنسانس دارد. در مقایسه شهرهای جدید با شهرهای کهن معتقد بود که «شهرهای جدید به علت نظم و ترتیب بیش از حد و یکنواختی شان و به وجود آوردن فضاهایی با هویت خاص، نازیبا، بی تناسب و فاقد ارزش هنری هستند» ولی میتوان ابتدال شهرهای موجود را با بررسی آثار و بناهای در گذشته از میان برد. کامیلوسیت خواستار ساماندهی فضاهای شهری بود و اعتقاد بر آن داشت که در آرایش فضاهای شهری باید از هنر، بهره جست. بر این اساس بود که درصد زنده کردن فضاها و چینی‌جاهای کهن شهری برآمده و راهحلهای هنری را مطرح نمود و در قالب چنین راه‌حلهایی طرحهای تزئینی شهر را عنوان کرد (جیبی و مقصودی، ۱۳۸۱: ۴۰-۳۹)؛ اما ویوله لودو معتقد است شهرها در روند توسعه خود موجب بیرونقی و رکود چینی‌جاهای قدیمی میشوند. برای حفظ هویت فرهنگی، بخشهایی که بعد از تاریخ اصلی ساخت بناهای بافت قدیم افزوده شده‌اند باید حذف شوند و اگر قسمتهایی از بنا تخریب شده آن را بازسازی و تکمیل نمود (فلامکی، ۱۳۸۴: ۱۳). در این میان، کوین لینچ اعتقاد داشت باید در فرآیند ساماندهی و احیاء شهری، برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و مشاوره با متخصصان و هماهنگی با مسئولان و مردم شهر صورت گیرد.

بیکین ساماندهی شهر را در ساختار کالبدی شهر با برخورداری از انگارهای روشن از استخوانبندی شهری میدانند. او معتقد است شبکههای حمل‌ونقل هر بخشی قادر است در پیوند با استخوانبندی اصلی، در سطح وسیعی گسترش و تداوم یابد و قابلیت تغییر و اصلاح داشته باشد؛ اما تطابق و هماهنگی سیستم حرکت و تأسیسات شهر را با مختصات جغرافیایی به ویژه توپوگرافی و اقلیم منطقه ضروری و این اقدام را ابزاری مناسب برای تأکید و افزایش جلوه بصری و مفهومی جدید به ساختمانهای عمومی تاریخی شهر میدانند. کاستلر در دهه ۱۹۷۰ در کتاب «مسئله شهری» شهر را به‌عنوان مثابه بروز تضادها میان طبقات و منافع متعارض میدانند. وی از این نکته آغاز میکند که شهر، کانون مصرف جمعی است که شامل عناصری مثل حمل‌ونقل، آموزش و سایر خدماتی میشود که مصرف همگانی دارند. از آنجا که دولت باید به تهیه این کالاها و خدمات اقدام کند.

۱- نوسازی شهری، با به کارگیری دانش و مدیریت امروزی و نوین و همچنین مشارکت مردم در بیان نیاز و خواستهها، توجه به اهم ابعاد فضایی - انسانی به جای نگاه صرفاً کالبدی، اصالت در نوسازی شهری، بایه کارگیری دانش و مدیریت امروزی و نوین و همچنین مشارکت مردم در بیان نیاز و خواسته‌ها، توجه به اهم ابعاد فضایی- انسانی به جای نگاه به صرفاً کالبدی، اصالت در نوسازی و به احیاء سکونت و ارتقاء کیفیت زندگی و عبور از مرحله تسلط پرونده و پروژه‌های اجرایی متمرکز به فرآیند محوری و از همه مهمتر اطمینان مردم از عوامل دست‌اندرکار دولتی در امر نوسازی را ضروری میدانند. وفایی (۱۳۸۶) تحقیقی با عنوان تحلیل فرآیند و شکلگیری فرم کالبدی بافت قدیم شهرکاشان را انجام داد. نتایج این پژوهش نشان داد که عدم تناسب شبکه دسترسی مناسب، کمبود امکانات و کیفیت بناها از جمله عوامل مؤثر در تغییر فرم و ریختشناسی و تحولات کالبدی بافت قدیم شهر کاشان به شمار می‌روند.

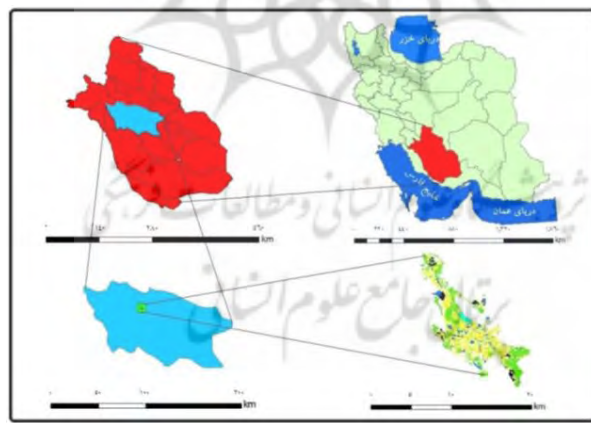
بنابراین موضوع مصرف جمعی به مسائل رقابت سیاسی و اقتصادی و تعارض میان مصرف کنندگان، صاحبان سرمایه، ساکنان و نهادهای کارگری تبدیل میشود. این وضعیت باعث پیدایش مبارزات و جنبشهای اجتماعی در شهر میشود. به همین دلیل، فرسودگی شهری محصول تضادها اجتماعی و اقتصادی میان لایه های مختلف اجتماعی در شهر میاند. طبیعتاً نوسازی شهری را نوعی برنامه ریزی به منظور تحقق عدالت اجتماعی در شهر در کل جامعه تلقی میکنند. کاستلز افزون بر تحلیل اجتماعی و اقتصادی در شهر، بر اهمیت مبارزات گروههای محروم برای تغییر شرایط زندگیشان تأکید میکند. او مسائل شهری را باعث بروز یک سلسله جنبشهای اجتماعی میداند که هدفشان بهبود شرایط مسکن و کل شرایط زندگی در محلههای قدیم و فرسوده شهری است (مهديزاده، ۱۳۸۲: ۴۴-۴۲).

۳- روش شناسی تحقیق

روش پژوهش توصیفی- تحلیلی بود و با توجه به ماهیت پژوهش، دادههای مورد نیاز از طریق مطالعات اسنادی شامل کتب، مقالات، پایان نامه ها، آمارنامه ها و گزارشها و همچنین مطالعات میدانی مانند پرسشنامه، مصاحبه و مشاهدات عینی گردآوری شد. جامعه آماری این تحقیق جمعیت کل محله شاهدی اله بر اساس آخرین آمار سال ۱۳۹۰، ۷۸۰۱ نفر بود که در این پژوهش با توجه به حجم جامعه از فرمول کوکران برای حجم نمونه استفاده شد و طبق این فرمول، حجم نمونه ۱۵۰ نفر به صورت سیستماتیک انتخاب شدند. پس از جمع‌آوری دادهها و منابع و طبقه‌بندی و سازماندهی آنها با استفاده از روشهای کمی و آماری از طریق نرم افزار SPSS و روشهای کیفی و استقرایی به تجزیه و تحلیل دادهها پرداخته شد. از نرم‌افزار Excel برای ترسیم جداول و نمودار و نرم‌افزار Autocad برای ترسیم نقشه‌ی محدوده مورد مطالعه استفاده شد و در نهایت راهکارهای مناسب برای استقرار کاربریهای بهینه در ناحیه مورد مطالعه ارائه گردید.

۴- محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، محله شاهدی اله بود. این محله یکی از محلههای شهر شیراز واقع در استان فارس می‌باشد که بر اساس تقسیمات شهری شاهدی اله، جزء منطقه دو محسوب میشود. این محله از شمال به خیابان الزهرا از غرب به گورستان، از جنوب به بلوار ارتش و از شرق به بلوار مدرس منتهی میشود. محدوده زمانی این تحقیق از مهر ۱۳۹۷ تا اسفند ماه ۱۳۹۷ بود.

شکل ۱- موقعیت شهر شیراز در کشور و استان فارس (ماخذ: نگارنده)

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱- یافته‌های توصیفی

در این تحقیق پرسشنامه‌ای جهت جمع‌آوری اطلاعات از جامعه آماری به صورت سیستماتیک به منظور مشارکت مردمی در طرح ساماندهی محله شاهدی اله شیراز در میان ساکنان این محله با تعداد ۳۷ سؤال و ۱۵۰ پرسشنامه تنظیم و توزیع گردید. در این توزیع، از میان پاسخگویان به پرسشنامه، ۷۳/۳ درصد پاسخگویان مرد و ۲۶/۷ درصد یعنی کمترین آنها زن بودند (جدول ۱).

جدول ۱- ترکیب پاسخ‌گویان برحسب جنس

جنس	فراوانی	درصد
زن	۴۰	۲۶٫۷
مرد	۱۱۰	۷۳٫۳
جمع	۱۵۰	۱۰۰

جدول ۲- ترکیب پاسخ‌گویان برحسب میزان تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد
بی‌سواد	۴۹	۳۲٫۷
ابتدایی	۳۱	۲۰٫۷
راهنمایی	۳۰	۲۰
دیپلم	۲۷	۱۸
فوق‌دیپلم	۰	۰
لیسانس	۱۰	۶٫۷
فوق‌لیسانس و بالاتر	۲	۱٫۳
اظهارنشده	۱	۰٫۷
جمع	۱۵۰	۱۰۰

جدول ۳- ترکیب پاسخ‌گویان برحسب سابقه سکونت

سابقه سکونت	فراوانی	درصد
۱۰ سال و کمتر	۵۶	۳۷٫۳
۱۱ تا ۲۰ سال	۳۶	۲۰٫۷
۲۱ تا ۳۰ سال	۴۴	۲۹٫۳
۳۱ سال و بیشتر	۱۸	۱۲
اظهارنشده	۱	۰٫۷
جمع	۱۵۰	۱۰۰

جدول ۴- ترکیب پاسخ‌گویان برحسب نوع شغل

شغل	فراوانی	درصد
کارمند	۱۰	۶٫۷
آزاد	۹۴	۶۲٫۷
بازنشسته	۱۸	۱۲
خانه‌دار	۲۲	۱۴٫۷
محصل	۰	۰
دانشجو	۴	۲٫۷
اظهارنشده	۲	۱٫۳
جمع	۱۵۰	۱۰۰

جدول ۵- ترکیب پاسخ‌گویان برحسب نحوه ارتباط با همسایه‌ها

تحصیلات	فراوانی	درصد
درحد احوالپرسی	۴۱	۲۷٫۲
ملاقات در کوچه	۵۹	۳۹٫۱
خانوادگی	۴۴	۲۹٫۳
سایر	۴	۲٫۶
اظهارنشده	۳	۲
جمع	۱۵۰	۱۰۰

بررسی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که، بیشترین درصد پاسخ‌گویان یعنی ۳۲/۷ درصد بی‌سواد، تحصیلات ۲۰/۷ درصد در حد ابتدایی، ۲۰ درصد در حد راهنمایی، ۱۸ درصد در حد دیپلم، ۶/۷ درصد در حد لیسانس و کمترین مقدار آن‌ها یعنی ۱/۳ درصد دارای تحصیلات در حد فوق‌لیسانس و بالاتر می‌باشد (جدول ۲).

جدول (۳) توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب سابقه سکونت را نشان می‌دهد. بر این اساس از مجموع پاسخ‌گویان ۳۷/۳ درصد ۱۰ سال و کمتر، ۲۰/۷ درصد ۱۱ تا ۱۲ سال، ۲۹/۳ درصد ۲۱ تا ۳۰ سال، ۱۲ درصد ۳۱ سال و بیشتر و ۰/۷ نیز محل سکونتشان را اظهار نداشته‌اند (جدول ۳).

توزیع فراوانی شغل پاسخ‌گویان در جدول (۴) آمده است. بر این اساس بیشتر پاسخ‌گویان (۶۲/۷ درصد) دارای شغل آزاد، ۱۴/۷ درصد از پاسخ‌گویان خانه‌دار، ۱۲ درصد بازنشسته بوده و کمترین آن‌ها یعنی ۲/۷ درصد، دانشجو بودند (جدول ۴).

بررسی وضعیت پاسخ‌گویان درباره ارتباط با همسایگان حاکی از آن است که ۴۱ درصد دارای ارتباط آن‌ها با همسایه‌ها در حد احوالپرسی، ۳۹/۱ درصد دارای ارتباط و ملاقات کوچه‌ای و ۲۹/۳ درصد روابط خانوادگی را در ارتباط با همسایه‌ها به کار گرفته‌اند. ۲ درصد از پاسخ‌گویان در این مورد اظهارنظری نداشته‌اند که به نظر می‌رسد تمایل به ارتباط با همسایه‌ها را به هیچ‌عنوان ندارند. همچنین در این مورد ۲/۶ درصد از پاسخ‌گویان، سایر روابط را با همسایگان دارا می‌باشند که احتمالاً روابطی را شامل می‌شود که در مواقع ضروری مانند پیشامدها و حوادث نیاز به ارتباط را می‌طلبد. در مجموع در محله قیله بیشتر همسایگان دارای روابط و ارتباطی کوچه‌ای هستند (جدول ۵).

۵-۲- مسائل و مشکلات محله

جدول ۶. مهم ترین مشکلات محله شهادعی اله از دیدگاه پاسخگویان

مهم ترین مشکل افراد در محل	فراوانی	درصد
کوچک بودن واحد مسکونی	۱۷	۱۱,۳
فرسودگی واحد مسکونی	۷۴	۴۹
کم عرض بودن شبکه معابر	۱۰	۶,۶
عدم آرامش در محل	۱۷	۱۱,۳
فاضلاب شهری	۳	۲
فضای آموزشی	۲	۱,۳
زیرساختها (آب، برق، گاز)	۰	۰
نزدیکی به گورستان	۸	۵,۳
آب گرفتگی خیابانها هنگام بارندگی	۰	۰
شیب زیاد معابر	۱۷	۱۱,۳
اظهارنشده	۳	۲
جمع	۱۵۰	۱۰۰

بر اساس مطالعات انجام شده، مهم ترین مشکلات محله شهادعی اله شناسایی و در قالب پرسشنامه در اختیار ساکنین محله قرار گرفت. نتیجه استخراج نظرات پاسخگویان نسبت به مهم ترین مشکل موجود در محله بدین ترتیب بود که ۴۹ درصد پاسخگویان، بیشترین مشکل محله را فرسودگی واحد مسکونی را عنوان کردند. با توجه به نتایج حاصل از تحقیق، ساکنین محله شهادعی اله، مشکلات محله را به ترتیب کوچک بودن واحد مسکونی، عدم آرامش در محل، شیب زیاد معابر، کم عرض بودن شبکه معابر، نزدیکی به گورستان، عدم وجود فاضلاب شهری و کمبود فضای آموزشی می دانند (جدول ۶ و شکل ۲).

الف- امکانات موجود جهت مشارکت در بهسازی و نوسازی محله

جدول ۷- امکانات موجود جهت مشارکت در بهسازی و نوسازی محله

وجود امکانات برای مشارکت	فراوانی	درصد
حمایت های دولتی	۹۸	۶۴,۹
جذب سرمایه گذاران بخش خصوصی	۱۱	۷,۳
سایر	۲۵	۲۳,۱
اظهارنشده	۷	۴,۶
جمع	۱۵۰	۱۰۰

جدول (۷)، توزیع فراوانی وجود امکانات برای مشارکت در بهبود شرایط محله است. ۶۴/۹ درصد پاسخگویان در پاسخ به این سؤال گزینه حمایت های دولتی را عنوان کرده اند و تعداد کمی از پاسخگویان یعنی ۷/۳ درصدشان گزینه جذب سرمایه گذاران بخش خصوصی را انتخاب نموده اند. نزدیک به ۲۸ درصد از پاسخگویان اظهارنظری را نداشته اند یا گزینه سایر را انتخاب نموده اند. این نشان می دهد که افراد ساکن در محله شهادعی اله احتمالاً اطلاعی در مورد امکانات موجود جهت مشارکت مردمی در بهسازی و نوسازی را ندارند (جدول ۷).

جدول ۸- تعریض معابر جهت بهسازی و نوسازی محله از دیدگاه پاسخگویان

تعریض معابر	فراوانی	درصد
بلی	۱۱۸	۷۸,۷
خیر	۲۶	۱۷,۲
اظهارنشده	۷	۴,۶
جمع	۱۵۰	۱۰۰

ب- تعریض معابر

اکثر پاسخگویان موافق تعریض معابر جهت نوسازی و بهسازی محله شهادعی اله بودند و تنها ۱۷/۲ درصد مخالف تعریض معابر بودند که در تحقیق حاصله مشخص شد که افرادی که مخالف تعریض معابر بودند شامل کسانی می شود که در نتیجه تعریض معابر مجبور به عقب نشینی خواهند بود (جدول ۸).

جدول ۹- نحوه ارائه خدمات شهری جهت بهسازی و نوسازی از دیدگاه پاسخگویان

خدمات شهری	فراوانی	درصد
عالی	۸	۵,۳
خوب	۲۰	۱۳,۲
متوسط	۳۰	۱۹,۹
ضعیف	۲۴	۱۵,۹
خیلی ضعیف	۶۱	۴۰,۴
اظهارنشده	۸	۵,۳
جمع	۱۵۰	۱۰۰

ج- ارائه خدمات شهری به محله

بررسی های مربوط به ارائه خدمات شهری به محله مورد مطالعه نشان می دهد که ۴۰/۴ درصد پاسخگویان یعنی بیشترین ساکنین محله، در پاسخ به این سؤال گزینه خیلی ضعیف و کمترین آن ها یعنی ۵/۳ درصدشان گزینه عالی انتخاب نموده اند (جدول ۹). این نتایج نشان دهنده عدم توزیع یکسان خدمات شهری در محله شهادعی اله است زیرا افراد دارای نظراتی مختلفی از خیلی ضعیف تا عالی است.

د- تمایل در اجرای طرح ساماندهی

باز میان گزینه‌های مختلف برای مشارکت در اجرای طرح بهسازی و نوسازی محله، ۳۷/۱ درصد پاسخگویان یعنی بیشترین آن‌ها در پاسخ به این سؤال گزینه خیلی زیاد و کمترین آن‌ها یعنی ۵/۳ درصدشان گزینه کم را انتخاب نموده‌اند (جدول ۱۰) این نتایج نشان می‌دهد که در صورت اجرای طرح نوسازی و بهسازی، افراد بیشتری از محل همکاری‌های لازم را با مسئولین ذی‌ربط خواهند داشت.

جدول ۱۰- نظر مشارکت در طرح بهسازی و نوسازی

محله از دیدگاه پاسخگویان

مشارکت در طرح ساماندهی	فراوانی	درصد
حاضر نیستم	۱۱	۷,۳
کم	۸	۵,۳
متوسط	۲۸	۱۸,۵
زیاد	۴۰	۲۶,۵
خیلی زیاد	۵۶	۳۷,۱
اظهارنشده	۸	۵,۳
جمع	۱۵۰	۱۰۰

۵-۳- یافته‌های تحلیلی

الف- مشارکت مردمی در تسریع روند بهسازی

جدول (۱۱) تأثیر مشارکت مردمی را در بهسازی و نوسازی محله شاهدهای اله نشان می‌دهد. با توجه به این‌که بیشتر پاسخگویان اظهار کرده بودند که حاضرند در طرح بهسازی و نوسازی محله همکاری لازم را داشته باشند لذا از لحاظ آماری نیز نتایج مورد بررسی قرار گرفت. مطابق با نتایج مربوط به آزمون خی دو (x2) میتوان بیان داشت که مشارکت مردم و شهروندان در تسریع روند بهسازی بافت فرسوده محله شاهدهای اله تأثیرگذار است. به این معنا که در صورت اجرای طرح نوسازی، نظرات و مشارکت مردم سودمند بوده و میتواند روند طرح نوسازی را شتاب بخشد (جدول ۱۱).

جدول ۱۱- تأثیر مشارکت مردم در بهسازی و نوسازی محله شاهدهای اله با استفاده از آزمون خیدو x2

مشارکت مردم در بهسازی	فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	درجه آزادی	مقدار خیدو	سطح معنی داری
زیاد	۱۶	۶,۷	۲	۱۹,۹	۰,۰۰
متوسط	۳	۶,۷			
کم	۱	۶,۷			
جمع	۲۰	۲۰			

جدول ۱۲- تأثیر ساماندهی معابر بر ارتقاء کارکرد و نقش‌پذیری محله

شاهدهای اله با استفاده از آزمون خیدو

فراوانی مورد مشاهده	فراوانی مورد انتظار	درجه آزادی	مقدار خیدو	سطح معنی داری
۱۱	۲۸,۶	۴	۵۶,۴۷	۰,۰۰
۸	۲۸,۶			
۲۸	۲۸,۶			
۴۰	۲۸,۶			
۵۶	۲۸,۶			
۱۴۳	۲۸,۶			

ب- تحلیل ساماندهی معابر بر ارتقاء کارکرد و نقش‌پذیری محله

با توجه به مطالعات انجام شده از مراجع ذیربط، طرح ساماندهی معابر در محله قابل اجرا می‌باشد، لذا از ساکنین محل تأثیر این موضوع بر ارتقاء کارکرد و نقش‌پذیری مورد سؤال قرار گرفت و توسط آزمون آماری خیدو مورد تحلیل قرار گرفت. با توجه به مقدار خیدو محاسبه شده که بزرگتر از ۰/۰۵ است میتوان بیان داشت که ساماندهی معابر محله مورد مطالعه، باعث ارتقاء کارکرد و نقش‌پذیری جدید آن می‌شود (جدول ۱۲).

نتیجه‌گیری

در نحوه مواجهه با چینی‌جاهای کهن شهری، راه‌حلهای مختلفی به کار گرفته شده است. به کار بردن راه‌حلهای تخریبی نه تنها به رفع مسائل نمیردازد، بلکه به پاک کردن صورت مسئله می‌انجامد. همچنین نگاه عدالت محورکنونی که مبتنی بر دادن خدمات و امکانات صرف از طرف دولت و سایر نهادهای مسئول نه تنها مشکلی را از این چینی‌جاهای با ارزش و با هویت حل نمیکند، بلکه موجب میشود نگاه به بالای مردم و انتظار همه‌جانبه از دولت همچنان با قوت بیشتر باقی بماند. بنابراین توانمندسازی یعنی پذیرش حقوق شهروندی به معنای واقعی و حرکت به سمت دیدگاههای مشارکتی و استفاده از نیرو و استعداد مردمان ساکن

جهت حل مشکلاتشان و دادن مسئولیت به خود مردم و همچنین ساماندهی با تکیه کردن بر امر توانمندسازی و ایجاد تسهیلات و نظارت دقیق - نه دخالت- و همه جانبه دولت و به کار بردن قوانین متناسب با این بخش شهر و برگرداندن این مکان‌ها به جایگاه واقعی آن‌ها همچون گذشته نه چندان می‌تواند بهترین راهحل ممکنه در تقابل با این مسئله باشد. در پایان با بهره‌گیری از یافته‌های کار میدانی و نظرات کارشناسان و آزمون فرضیه به ارائه راهبردهایی جهت ساماندهی محله شاداعی اله به منظور استقرار کاربری‌های بهینه پرداخته می‌شود:

الف- راهبرد های اجتماعی

- بالابردن سطح فرهنگی بافت و تقویت ارزشهای معنوی جهت استفاده‌های مشروع از خدمات و امکانات و همچنین جلوگیری از ارتکاب جرم توسط خود ساکنان محل.
- ترویج مشارکت فعالانه و کمک به ارتقای روحیه مشارکت و همکاری از طریق جذب ساکنین در تشکلهای محلی و غیر دولتی.
- ایجاد شرکت احیا و ساماندهی در محله.
- تشکیل صندوق‌های همیار برای اشتغال و رفع بیکاری (صندوق‌های قرض الحسنه‌ای که خود ساکنان مسئول آن باشند).
- تغییر در پیش فرض‌های ذهن مدیریت شهری و پاک کردن فرضیات کهنه و ترویج دیدگاههای نو از طریق تشکیل کارگاه‌های آموزشی.
- تقویت ارزش‌های فرهنگی مذهبی و بومی که لازمه صنعت گردشگری مذهبی است.
- نهادینه‌سازی مشارکتهای اجتماعی بین مدیران محلی با شهروندان.
- تدوین قوانین و مقررات تشویقی، حمایتی، هدایتی و اجرایی متناسب با بافت قدیم.

ب- راهبردهای کالبدی

- ایجاد شرکت تعاونی مسکن ارزان قیمت متناسب با توانایی اقتصادی ساکنان و نظارت بر آن جهت رعایت اصول فنی و استاندارد در ساخت‌وساز
- ارائه وام‌های بلندمدت با هدف ارتقاء و کیفیت و استحکام مساکن.
- تبدیل محوره‌های اصلی قدیم و با هویت شهری به محوریت مخصوص عابر پیاده و با ضوابط ویژه تأمین خدمات واحدهای تجاری اطراف.
- جانمایی دقیق ساختمانهای نوساز بر روی زمینهای بایر و مخروبه.
- بهبود دسترسیهای بافت قدیم از طریق پیشبینی حجم آمد و شد متناسب با ظرفیت محلی.
- افزایش عرض معابر در بسیاری از معابر فرعی محله و کاهش شیب معابر و ساماندهی آسفالت در تمامی معابر داخلی بافت مورد مطالعه.
- احداث کاربریهای جدید مانند کاربری آموزشی مقطع دبیرستان پسرانه و مهدکودک.
- ایجاد فضای سبز و پارک و تجهیز فضاهای فراغتی با تأکید بر محیط طبیعی محله
- ایجاد دفتر نوسازی بافت فرسوده در محله جهت آگاهی مردم در امر ساماندهی.
- استفاده از توان بخش خصوصی در جهت نوسازی محله.
- ایجاد کاربریهای تجاری در سطح مقیاس محله‌ای که نیاز ساکنان را پاسخگو باشد.
- ارتقاء کیفیت و تأسیسات شهری به واسطه بهسازی آن‌ها.
- بهینه سازی شبکه فاضلاب محدوده مورد مطالعه.
- تأمین تأسیسات ایمنی و آشنشانی در محدوده برای موارد اضطراری.
- ایجاد سطل زباله در داخل کوچه‌ها برای جلوگیری از ریختن زباله در معابر.
- تقویت و تجهیز سیستم حمل‌ونقل عمومی در محدوده مورد مطالعه.
- ایجاد پارک کودک محله‌ای برای جلوگیری از پراکنده شدن کودکان به داخل معابر سواره‌رو و نواحی حاشیه‌ای خارج از محدوده.
- ایجاد کاربری درمانی (درمانگاه شبانه‌روزی) در محله مورد مطالعه.

منابع

۱. حبیبی، سیدمحسن و مقصودی، ملیحه، ۱۳۸۱، مرمت شهری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲. حبیبی، کیومرث، پوراحمد، احمد و مشکینی، ابوالفضل، ۱۳۸۶، بهسازی و نوسازی چینی‌جا‌های کهن شهری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه کردستان، کردستان.
۳. رضایی، رایحه، ۱۳۸۷، بررسی انسانشناختی موانع فرهنگی - اجتماعی نوسازی مشارکتی چینی‌جا‌های فرسوده
۴. مطالعه موردی محله اتابک تهران (طرح شهید خوب بخت)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
۵. رهنما، محمدرحیم، ۱۳۸۸، برنامه‌ریزی مناطق مرکزی شهرها، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.
۶. رهنمایی، محمدتقی و شاهحسینی، پروانه، ۱۳۸۳، فرآیند برنامه‌ریزی شهری ایران، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران.
۷. شمعی، علی، ۱۳۸۰، اثرات توسعه فیزیکی شهر یزد بر بافت قدیم و راهکارهای ساماندهی و احیای آن، رساله دکتری، دانشگاه تهران.
۸. عندلیب، علیرضا، ۱۳۸۹، اصول نوسازی شهری: رویکردی نو به چینی‌جا‌های فرسوده، انتشارات آذرخش.
۹. فلامکی، محمدمنصور، ۱۳۸۴، باز زنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۰. مهدیزاده، جواد، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی راهبردی و توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)، انتشارات معاونت معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
۱۱. وفایی، ابودر، ۱۳۸۶، تحلیل فرآیند و شکلگیری فرم کالبدی بافت قدیم شهر کاشان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۱۲. هادیان، اکرم و دانشپور، سید عبدالهادی، ۱۳۸۷، نوسازی چینی‌جا‌های فرسوده شهری و مشارکت شهروندان.
۱۳. همایش بهسازی و نوسازی چینی‌جا‌های فرسوده شهری، ۲۰ و ۲۱ آذرماه ۱۳۸۸، مشهد مقدس.
14. Hall, P. 1995, Towards a General Urban Theory, New York University site, Longman Australia publishers, 31 p.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

